

Pisarkiewicz, Mirosław

Cmentarze wojenne z I wojny światowej w Łęczycy i Ziemi Łęczyckiej

Notatki Płockie 53/1-214, 15-22

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CMENTARZE WOJENNE Z I WOJNY ŚWIATOWEJ W ŁĘCZYCY I ZIEMI ŁĘCZYCKIEJ

Abstrakt

Bitwa Łódzka była jedną z największych operacji wojskowych I wojny światowej na froncie wschodnim. W listopadzie 1914 roku Paul von Hindenburg rozkazał uderzyć 9 Armii niemieckiej na 1 i 2 Armię rosyjską. Plan operacji opracował Erich Ludendorff. Obie strony zaangażowały około 800 tysięcy żołnierzy.

Od 14 do 23 listopada 1914 roku trwały zacięte walki na terenie Ziemi Łęczyckiej, które były częścią Bitwy Łódzkiej. Nie są znane dokładne straty walczących armii. W 1915 roku niemiecka administracja okupacyjna zorganizowała w Ziemi Łęczyckiej cmentarze wojenne dla poległych żołnierzy armii niemieckiej i rosyjskiej. Największy cmentarz wojskowy ulokowano na obszarze cmentarza rzymskokatolickiego w Łęczycy – obecnie znajdują się tu groby 233 żołnierzy niemieckich i 50 rosyjskich. Istnieją także do dzisiaj pozostałości grobów wojennych na cmentarzu ewangelickim w Łęczycy, gdzie spoczywa 18 żołnierzy niemieckich, oraz w Siedlcu i w Tumie.

Słowa kluczowe:

I wojna światowa, Bitwa Łódzka, Łęczyca, cmentarze wojenne

Odwiedzający cmentarz rzymskokatolicki przy ul. Kaliskiej w Łęczycy z pewnością stają zdumieni przed rozległą kwaterą wojenną żołnierzy niemieckich poległych w 1914 roku na Ziemi Łęczyckiej. Znakomicie zachowane groby i dobrze utrzymany pomnik, postawiony przez niemiecką armię w czasie I wojny światowej, są świadectwem burzliwych dziejów miasta.

Walki w 1914 roku na Ziemi Łęczyckiej

Rok 1914 wciągnął Łęczycę w orbitę działań I wojny światowej. Już 12 października polscy Legioniści na krótko wkroczyli do Łęczycy¹. Dnia 26 października doszło do starć w okolicach miasta. Żołnierze 20 batalionu I pp Legionów działający w ramach 7 dywizji kawalerii pod dowództwem gen. Alberta Le Gay'a zdobyli Łęczycę i bronili jej przed rosyjskim korpusem gen. Aleksandra Nowikowa. Dnia 29 października Rosjanie odbili miasto, które utrzymali do połowy listopada, kiedy to po ostrzelaniu Łęczycy przez artylerię niemiecką wojska państw centralnych zajęły miasto 16 listopada. Walki były niezmiernie zacięte. Legioniści toczyli boje nawet na miejscowych cmentarzach. W Łęczycy i okolicy nie zachowały się jednak groby poległych żołnierzy Piłsudskiego.

Październikowe walki o Łęczycę opisał gen. Mieczysław Norwid – Neugebauer, w wydanej

w 1937 r. książce „Ziemia Łęczycka Żołnierzom Niepodległości”, który w 1914 r. w stopniu majora, dowodził drugim baonem 1 pp Legionów działającym w korpusie gen. Ignaza Kordy. Już 26 października baon wraz z 7 dywizją kawalerii austriackiej gen. Le Gay'a został przegrupowany pod Łęczycę. Utworzono trzy ugrupowania obronne: Wilczkowice – landsturm gen. Hoffmana, drugi baon pod dowództwem ppor. Karola Płoszajskiego obsadził Topolę, Tum zajęła 1 kompania por. Józefa Olszyny – Wilczyńskiego. Do poważnych starć doszło 27 października między Nędzerzewem i Kucharami oraz pod Siedlcem i Gawronami. Zginęło i zostało rannych 120 legionistów, co spowodowało rozwiązanie 2 kompanii. W tym samym dniu legioniści walczyli z Kozakami z kaukaskiej dywizji kawalerii gen. Charpentiera i Czerkiesami pod Garbalinem i Gawronami. Dnia 28 października doszło do szturmów Rosjan na Łęczycę od strony torfowisk błońskich. Norwid – Neugebauer zdecydował o wycofaniu w kierunku zachodnim. Odwrót osłaniała kawaleria Władysława Prażmowskiego - Beliny. Doszło do ciężkiego ostrzału miasta, podczas którego pociski spadły na kościół św. Andrzeja Apostoła, w wyniku czego został śmiertelnie ranny proboszcz ks. Adolf Żebrowski. Po starciach na cmentarzu ewangelickim żołnierze skierowali się na Poddębice. W okolicach Gostkowa oraz pod Turem, Domaniewem i Sworawą doszło do starć².

Paul von Hindenburg, który na początku listopada 1914 r. został dowódcą frontu wschodniego postanowił uderzyć siłami 9 Armii Augusta Mackensena na styk rosyjskiej 1 i 2 Armii. Dnia 11 listopada Niemcy zaatakowali w rejonie Włocławka. Dowódca rosyjskiego frontu gen. Nikołaj Ruzski uznał działania za lokalną dywersję i rozpoczął przegrupowywanie 2 Armii w rejon Kalisza. Wykorzystał to Mackensen i uderzył na linii Łęczyca – Łódź. Od 14 do 23 listopada trwały w tym rejonie zacięte walki. Plan operacji łódzkiej opracował Erich Ludendorff.

W czasie walk o Łęczycę artyleria niemiecka spowodowała duże zniszczenia. Uszkodzono archikolegiatę w Tumie i kościół w Topoli Królewskiej. Palily się Grabów, Błonie i Topola. Żołnierze strzelali do mieszkańców ratujących dobytek. Rosjanie nie zdążyli ewakuować rannych – ponad dwa tygodnie opiekowali się nimi, w miejscowym szpitalu św. Mikołaja Cudotwórcy, łączył z Komitetu Obywatelskiego³. Mimo silnego deszczu korpusy syberyjskie próbowały bezskutecznie zająć Łęczycę, która ostatecznie 16 listopada 1914 r. dostała się w ręce niemieckie. Walki w okolicach Łęczycy, jak i w samym mieście, były częścią Bitwy Łódzkiej – największej operacji w 1914 r. na froncie wschodnim. Obie strony zaangażowały w niej łącznie ok. 800 tys. żołnierzy⁴. Trudno ocenić, ilu z nich zginęło i zostało pochowanych w łęczyckiej ziemi.

W maju 1915 r. Rada Miasta Łęczycy podjęła uchwałę o postawieniu krzyży na grobach żołnierzy rosyjskich poległych w poprzednim roku oraz zaaprobowała projekt pomnika cmentarnego – prawdopodobnie chodzi o istniejący do dziś pomnik żołnierzy niemieckich i rosyjskich z niemieckim napisem: „W roku 1915 ten pomnik został wybudowany ku pamięci poległych w Powiecie Łęczyca niemieckich i rosyjskich żołnierzy. A światło wiekuiste niechaj im świeci”. Prace przy tworzeniu kwater powierzono najprawdopodobniej łęczyckiej firmie kamieniarskiej A.H. Landau, której sygnatury znajdują się na pomniku i prywatnych nagrobkach w kwaterze żołnierzy niemieckich. Landau wykonał przypuszczalnie płyty dla całych kwater wojskowych, niemieckiej i rosyjskiej, na łęczyckim cmentarzu rzymskokatolickim i dla kwatery niemieckiej na cmentarzu ewangelicko–augsburskim w Łęczycy. Identyczne stylistycznie płyty istnieją także na rzymskokatolickim cmentarzu parafialnym w Tumie (kwatery rosyjska) i na ewangelicko–augsburskim w Ozorkowie (kwatery niemiecka) – prawdopodobnie powstały one według odgórnego projektu, na co wskazują np. podobne epitafia występujące również

w kwaterach z 1914 r. w okolicach Sieradza i Zduńskiej Woli (np. w kwaterze żołnierzy niemieckich z dolnośląskiego Lubania spoczywających w Korczewie)⁵.

Kwaterna żołnierzy niemieckich na rzymskokatolickim cmentarzu parafialnym w Łęczycy⁶

Na rzymskokatolickim cmentarzu parafii św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy zachowały się do dnia dzisiejszego groby 233 żołnierzy niemieckich. Zdecydowana większość spoczęła pod jednakowymi nagrobkami z cementu. Natomiast trzech żołnierzy pochowano w indywidualnych grobach z piaskowcowymi pomnikami, wystawionymi prawdopodobnie przez rodziny, a kolejnych pięciu pod wspólnym pomnikiem z piaskowca.

Kwaterna znajduje się przy wschodnim ogrodzeniu cmentarza. Posiada kształt prostokąta, na którego powierzchni znajduje się pięć rzędów krzyży nagrobnych ustawionych w tylnej części grobów otoczonych betonowymi opaskami. Krzyże mają tablice epitafijne zaznaczone na przecięciach ramion. Rzędy betonowych krzyży rozdziela alejka biegnąca przez środek kwatery. W przedniej części, po jej lewej stronie, stoi pomnik na planie krzyża greckiego, z wmontowanymi w rogach bryły głównej kolumnami. Podstawy zrobiono z ocementowanych cegieł licowanych blokami granitu. Z przodu pomnika znajduje się wnęka, a w niej tablica z białego marmuru z napisem po niemiecku: „In Jahre 1915 wurde dieses denkmal errichtet zur bleibenden errinerung an die im Kreise Lenczyca gefallenen Deutschen und Russischen Krieger. Das ewige Licht leuchte ihnen.” Całość wieńczy tympanon z fragmentami ornamentu roślinnego. Na tympanonie umieszczono kulę z cementu. Na architrawie znajduje się płaskorzeźba Krzyża Żelaznego (maltańskiego?) w otoczeniu liści dębowych.

W kwaterze znajdują się pomniki wystawione poległym przez rodziny. Pierwszy z nich to nagrobek leutnanta Waltera Neumana (Feld. Art. Regt. No 73, geb. in Niedermahlkau W. Pr. am 30 April 1894, getallen 22 November 1914) z czerwonego granitu z odkutym na płaskiej płycie Krzyżem Żelaznym. Na przecięciu ramion wykuto literę „W”, a w dolnym ramieniu „1914”. Drugi, hauptmana U. Batt. Chef. Heinricha Hammana (3 Res. Felda. Reg. 36, geb. 21 Sep. 1873, get. als fuhrer der U. Ab /.../ 27 October 1914 bei Bielawy), zrobiono w formie ostrosłupa z płaskorzeźbą wypukłego miecza skierowanego ostrzem do dołu. Trzeci to secesyjny nagrobek Gerharda Steffensa z Hamburga (Inf. Reg. 61/10), Augusta Huhna z Hamburga,

Thimma Heydascha z Muhlhausen. Na epitafium umieszczono formułę modlitewną: „Gott legt und last auf, aber hilft uns auch”. Jest to prostopadłościenny blok piaskowca stylizowany na stos kamieni. W przedniej ścianie umieszczono tablice z marmuru, nad którą wyrzeźbiono pikiel haubę. Czwarty i ostatni to grób Kriegsfreiwilligera Wilhelma Modrowa (Res. Jager Batl., geb. 30 September 1895, gest. 12 December 1914) podobny stylistycznie do pomnika G. Steffensa i innych.

Inskrypcje znajdują się na 186 nagrobkach. Z tego 147 dotyczy pojedynczych osób, zaś 39 zawiera dane dwóch poległych każda. Nieznany żołnierzom poświęcono siedem nagrobków. Każda inskrypcja składa się z danych występujących w następującej kolejności: stopień wojskowy, imię i nazwisko, jednostka wojskowa i data śmierci. Z inskrypcji wynika, że pochowani w kwaterach żołnierze polegli bądź zmarli od ran między 13 listopada 1914 r. a 10 stycznia 1915 r. Dwie inskrypcje wskazują na rok 1916 (być może byli to żołnierze zmarli w szpitalu lub z przyczyn naturalnych – walk w tym okresie w mieście ani okolicach już nie było). Z dat śmierci poległych wynika, że działania bojowe miały szczególne natężenie 16 listopada (11 zabitych) i między 23 listopada a 3 grudnia 1914 r. (132 zabitych), przeciętnie w tych dniach ginęło 7 – 8 żołnierzy, wyjątek stanowi 30 listopada, gdy padło ich 17. Wśród nazwisk występujących w inskrypcjach jest aż 25 o polskim brzmieniu, np. Wojcieszak, Lewandowski czy Dziembowski. Żołnierze biorący udział w bitwie pochodzili z następujących jednostek (podaję wraz z liczbą poległych):

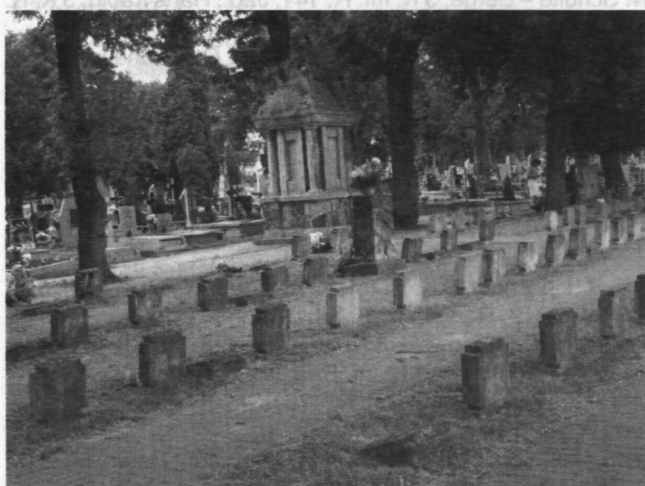
Infanterie Regiment 18 – 6 poległych
 Infanterie Regiment 21 – 6 poległych
 Infanterie Regiment 32 – 6 poległych
 Infanterie Regiment 61 – 9 poległych
 Infanterie Regiment 83 – 7 poległych

Infanterie Regiment 128 – 9 poległych
 Infanterie Regiment 131 – 10 poległych
 Infanterie Regiment 146 – 5 poległych
 Infanterie Regiment 147 – 5 poległych
 Infanterie Regiment 150 – 6 poległych
 Infanterie Regiment 151 – 6 poległych
 Infanterie Regiment 152 – 8 poległych
 Grenadier Regiment 5 – 22 poległych
 Garde Grenadiere Regiment 5 – 12 poległych
 Gard Fusilier Regiment – 12 poległych
 Lehr Infanterie Regiment – 6 poległych
 5 Garde Regiment Z. F. - 6 poległych

Ponadto pojedynczy żołnierze pochodzą z następujących jednostek: Feldartillerie Regiment 35, Infanterie Regiment 176, Dragonen Regiment 16, 4 Schwere Marsch – Kollonne Fuss Artillerie Regiment II, Infanterie Regiment 227, 228, Ulanen Regiment 13, Jager Battalion Anklam, Jager Battalion 2, Fussartillerie Regiment, Beamte des Kaiserliche Deutsche Zivil Verwaltung, 3 Sanitar - Kollonne XVII Armee Korps, Feldlazarett II, XX Armee Korps, Stab Feldartillerie Regiment 73, Landsturm Infanterie Ersatz Battalion Brigade VI 24, 3 Ersatz Kompanie Pionieren 8, Reserve Kompanie Pionieren 49, 5 C.

W inskrypcjach zastosowano szereg skrótów nazw jednostek wojskowych:

- K. – Armee Korps
- B., BT., BTT. – Batterie
- Beamt. D. Kaiserl. Dtsch. Ziv. Verw. – Beamte Kaiserliche Deutsche Zivil Verwaltung
- BRIEG. – Brigade
- DIV. – Division
- DRAG. – Dragonen
- Esk. – Eskadron
- ERS. – Ersatz
- F., F. – A., FELD – A, FELDAR. – Feld – Artillerie
- FELD., FELDL. – Feld – Lazarett
- FUS. – Fusilier
- GARD. – Garde
- GR., GREN. – Grenadiere
- I., INF. – Infanterie
- JAG. – Jager
- K. – Kompanie
- K. – Korps
- K. – Kolonne
- KUR. – Kurasieren
- LDST. – Landsturm
- R., REG. – Regiment
- R., RES. – Reserve, Reservist
- SAN. – Sanitar
- UL. – Ulanen

Na łączycyckim cmentarzu spoczęli żołnierze:

Pierwszy rząd:

Reservist, Gg. Kosłowski, 7 K. Inf. Reg. 141, † 17 XI 1914
Musketier, Paul Jost, 3 K. Inf. Reg. 21, † 13 XI 1914
Reservist, Rich. Schulz, 8 K. Inf. Reg. 128, † 19 XI 1914
Musketier, Joh. Maikowski, 7 K. Inf. Reg. 128, † 19 XI 1914
Kanonier, Ferd. Busse, 3 Bt. Feld-A. R. 35, † 28 XI 1914
Wehrmann, F. Ziolkowski, 9 K. Inf. Reg. 176, † 28 XI 1914
Reservist, Heindr. Lutten, 3 K. Inf. Reg. 150, † 29 XI 1914
Reservist, Otto Fricke, 2 K. Gard. Fus. R., † 4 XII 1914
Einjarringe Freiwillige, Walt. Gebauer, 2 K. Inf. Reg. 141, † 4 XII 1914
Kanonier, H. Klamroth, 3 B. R. Feld. A. R. 50, † 20 XII 1914
Reservist, Wilh. Raufemsen, 7 K. Gard. Fus. R., † 19 XII 1914
Musketier, Fredrich Noll, 5 K. Inf. Reg. 149, † 19 XII 1914
Gefreiter, Max Korber, 4-Schwere M. K. Fuss. Art. R., † 21 XII 1914
Kanonier, Johann Kohnke, 5 Bt. Feld. Ar. 71, † 6 XII 1914
Dragoner, Oskar Petersen, 1 Esk. Drag. R. 16, † 22 XII 1914
Gefreiter, Julius Nobach, 1 K. Gard. Gr. R., † 21 XII 1914
Reservist, August Esseb, 1 K. Lehr. Inf. Reg., † 25 XII 1914
Musketier, Ernst Stolz, 5 K. Inf. Reg. 150, † 23 XII 1914
Ers. Reservist, Otto Schlafer, 7 K. R. Inf. R. 227, † 23 XII 1914
Musketier, Karl Gehr, 12 K. R. Inf. R. 229, † 29 XII 1914
Kriegsfreiw., Alfred Engert, 11 K. R. Inf. R. 231, † 29 XII 1914
Fusilier, Ad. Ostermann, 4 K. Gard. Fus. R., † 10 I 1915
Deutsche Krieger, † Januar 1915
Leutnant D. R., Walter Asmuss, . K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914
Gefreiter, Hermann Lus, 9 K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914
Fusilier, Josef Nowak, 11 K. Gren. Reg. 5, 19 XI 1914
Fusilier, J. Kowalewski, K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914

Drugi rząd:

Kriegsfreiw., Heinr. Ideler, 6 K. Gren. Reg. 5, † 19 XI 1914
Fusilier, Janz Franz, 11 K. Gren. Reg. 5, † 20 XI 1914
Deutscher Krieger, Gren. Reg. 5, † 20 XI 1914
Musketier, Robert Berg, 1 K. Inf. Reg. 128, † 18 XI 1914
Musketier, Franz Bohmke, 6 K. Inf. Reg. 128, † 21 XI 1914
Grenadier, Paul Blosser, 4 K. Gren. Reg. 6, † 20 XI 1914
Fusilier, R. Pawłowski, 9 K. Gren. Reg. 5, † 22 XI 1914
Reservist, Fr. Scuplinski, 11 K. Inf. Reg. 141, † 25 XI 1914
Reservist, Paul Schroder, 10 K. Gren. Reg. 5, † 23 XI 1914
Kanonier, Kurt Off, 4 Btt. Fuss. A. R. 11, † 25 XI 1914
Musk., F. Meyer, 4 K. R. Inf. R. 231, Res. Walt. Burg, 12 K. Inf. Reg. 147, † 30 XI 1914
Reservist, Paul Pusch, 8 K. Gard. Fus. A., † 1 XII 1914
Musk. H. Maron, 9 K. Inf. Reg. 176, Musk., W. Dremer, K. Inf. R. 83, † 1 XII 1914
Unteroffizier, Otto Schmokl, 3 K. Inf. Reg. 152, † 2 XII 1914
Gren., P. Ligo, 3 K. Gard. R. Z. F., Gefr., P. Scholz, 11 K. 5 Gard. R. Z. F., 30 XI u. 3 XII 1914
Reservist, Konrad Decker, 1 Btt. Felda. R. 11, † 30 XI 1914
Reservist, Hermann Dolle, 6 K. Inf. Reg. 83, † 3 XII 1914
Ufzz., Schubert, Fus., A. Schwarz, 1 u. 4 K. Lehr. J. R., † 4 XII 1914
Gefreiter, Ig. Wojcieszak, 3 K. Gard. Gr. Z. 5, † 2 XII 1914
Kriegsfreiw., Max Anklam, 12 K. Gard. Fus. R., 4 XI 1914
Reservist, Gottlieb Kopp, 12 K. Inf. Reg. 151, † 18 XII 1914
Ers. Reservist, Ernst Munster, 4 K. Inf. Reg. 150, † 3 XII 1914
Ers. Reservist, P. Rothenburg, 2 K. Inf. Reg. 21, † 2 XII 1914
Tambour, Kurt Geilert, 9 K. Inf. Reg. 151, † 10 XII 1914

Reservist, H. Dziembowski, 10 K. Inf. Reg. 151, † 25 XII 1914
Gefreiter, Otto Boder, M. G. K. Lehr. I. R., † 9 XII 1914
Ein. Frw. Gefr., Desid. Siedler, 11 K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914
Kriegsfreiw., Jakob Heuser, 5 K. R. Inf. R. 228, † 27 XII 1914
Kriegsfreiw., Walt. Veberuck, 5 Btt. R. F. A. R. 50, † 1 I 1915
Landsturmm., Jos. Makowiecki, Kp., Greifswald, Lst. I. B. Anklam, † 27 XII 1914
Ers. Reservist, Herm. Kaubisch, 5 K. R. Inf. R. 228, † 17 XII 1914
Ulan, Kart Kind, 5 Esk. Ul. Reg. 13, † 9 I 1915
Ers. Reservist, Ferd. Porsch, 4 K. Inf. Reg. 128, † 16 XII 1914
Fusilier, Gustav Freitag, 11 K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914
reservist, F. Langkowski, 4 K. Inf. Reg. 128, † 16 XI 1914
Gefreiter, D. Grobe, Drag, R. 16, † 1915

Trzeci rząd:

Gefreiter, Paul Steinke, 6 K. Inf. Reg. 128, † 17 XI 1914
Fusilier, John. Pohzmann, 10 K. Gren. Reg. 5, † 27 XI 1914
Wehrmann, Kaschubowski, 7 K. Inf. Reg. 128, † 17 XI 1914
Einj. Frw. Gefr., Franz Muller, 11 K. Gren. Reg. 5, 17 XI 1914
Ers. Reservist, Johann Fast, 8 K. Gren. Reg. 5, † 27 XI 1914
Wehrmann, Joh. Budweg, 5 K. Inf. Reg. 146, † 26 XI 1914
Reservist, Johann Romer, 1 K. Inf. Reg. 59, † 26 XI 1914
Musketier, Josef Herden, 4 K. Inf. Reg. 21, † 26 XI 1914
Musketier, Franz Lex, 2 K. Inf. Reg. 141, † 27 XI 1914
Musketier, K. Weldemann, 6 K. Inf. Reg. 61, † 27 XI 1914
Res., M. Bentlage, 2 K. Inf. Reg. 152, G. Jablonowski, 3 K. Inf. R. 147, † 24 XI 1914
Msk., Hilgendorf, 7 K. Inf. R. 150, Junbek ?, Deutsche, Inf. R. 18, † 22 u. 23 XI 1914
W. Schulte - Berge, 5 K. Inf. R. 141, Jag., Hans Fabig, 3 K. R. Jag. B. 21, † 24 XI 1914
Res., D. Schleuder, 7 K. R. Inf. R. 225, Gr. Grunewald, 1 K. Garde. Gr. 5, † 30 XI u. 5 XII 1914
Vizefeldwebel, O. Junglausen, 2 K. Inf. R. 18, Res. A. Schneider, 8 K. Inf. R. 32, † 21 u. 27 XI 1914
Kanonier, (...)bel, 4 B. Feld. A. R. 73, Gfr. Sarschitzki, 7 K. Inf. Reg. 152, † 25 XI 1914
Gren., I. Pulsch, 7 K. 5 Garde. R. Z. F., Ers. R. Fassunge, 1 K. R. Inf. Reg. 227, † 6 u. 14 XII 1914
Ers. R. I. Stenger, 9 K. R. Inf. R. 227, Ers. R., Rud. Hoff, 1 K. 5 Garde. R. Z. R., † 15 u. 16 XII 1914
Reservist, F. Mrozowski, 6 K. Inf. Reg. 128, † 6 XII 1914
Reservist, Adolf Silz, 4 K. Inf. Reg. 18, † 6 XII 1914
Msk., D. Cassmer, 11 K. Inf. R. 176, Krfr., K. Rickens, 5 K. Inf. R. 59, † 26 XI 1914
Wrm., Ant. Vogel, 10 K. Inf. R. 141, Msk., Joh. Hartin, M. G. K.

Inf. R. 83, † 25 XI 1914

Wilhelm Kindsvogel, Beamt. D. Keiserl. Dtsch. Ziv. Verm.,
† 26 XI 1917 (?)

Musketier, Adolf Wolf, 6 K. Inf. Reg. 148, † 16 XI 1914

Fusielier, T. Brugenman, 10 K. Gard. Gr. R. 5, † 14 XII 1914

Fusielier, Karl Burdinski, 4 B. 5 Gard. F. A. R., † 13 XII 1914

Ers. Reservist, Katzenberger, 9 K. Inf. Reg. 32, † 2 I 1915

Untenoffizier, Gustav Fischer, 5 K. Gard. R. 2 F., † 18 XII 1914

Unteroffizier, A. Albertmeier, 7 K. Gard. Fus. R., † 7 I 1915

Reservist, Aug. Kowald, 10 K. Inf. Reg. 151, † 7 I 1915

Unteroffizier, J. Mazurowski, 11 K. Gren. Reg., † 16 XI 1914

Kriegsfreiw., Johann Basan, 11 K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914

Fusilier, G. Gzodowski, 9 K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914

Ers. Reservist, T. Lewandowski, 11 K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914

Czwarty rząd:

Krakentrager, Bhd. Goitowski, 3 San. K. XVII A. K., † 23 XI 1914

Unteroffizier, Willy Krausse, 12 K. Inf. Reg. 32, † 21 XI 1914

Deutsche Krieger 19†14

Fusilier, Artur Klein, K. Gard. Gr. R. 5, † 6 XII 1914

Fusilier, Heinrich Vact, 11 K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914

Mus., Jos. Beck, 9 K. Inf. Reg. 152, Res. Bongartz, 11 K. Inf.

Reg. 61, † 3 u. 4 XII 1914

Unteroffizier, Bruno Linke, 9 K. R. Inf. R. 225, † 3 XII 1914

Res., Fritz Lange, 5 K. Gard. Fus. R., Res., A. Zinkel, 1 K.

Gard. Fus. R., † 6 XII 1914

Kriegsfreiw., Wilh. Matzel, 3 K. R. Jag. Btl. 22, † 6 XII 1914

Res., Holej. Jann, 10 K. Inf. Reg. 83, Res., Jos. Prass, 8 K.

Inf. Reg. 151, † 6 XII 1914

Reservist, F. Plegentschow, 8 K. Inf. Reg. 18,

† 8 K. Inf. Reg. 18, 11 XII 1914

Deutscher Krieger 19†14

Fusilier, E. Sondermann, 4 K. Gard. Fus. 5, † 30 XI 1914

Musketier, Mart. Harnist, 6 K. Inf. Reg. 32, † 3 XII 1914

Gefreiter, Franz Spinne, 1 Esk. Kur. Reg. 4, † 1 XII 1914

Musketier, P. Gansreiter, † 1 XII 1914

Kanonier, Gust. Jennert, 5 B. R. Feld. A. R. 49, † 1 XII 1914

Reservist, Peter Binias, 11 K. Gard. Gr. R. 6, † 30 XI 1914

Ers. Reservist, August Rose, 1 K. Ers. R. Inf. R. 51, † 2 XII 1914

Kriegsfreiw., Wilhelm Meye, 5 K. Gard. Gr. R. 5, † 30 XI 1914

Reservist, Kon. Heinemann, 8 K. Inf. 83, † 4 XII 1914

Utfz., J. Meller, Gefr., E. Brekav, 5 u. 9 L. Inf. R. 61,

† 1 u. 2 XII 1914

Musketier, Hans Abbau, 2 K. Inf. Reg. 82, † 2 XII 1914

Musketier, Johann Hinz, 1 K. Inf. Reg. 146, † 5 XII 1914

Musketier, Franz Lamek, 7 K. Inf. Reg. 170, † 4 XII 1914

Krfr., Al. Schulz, Schonerstadt, 2 u. 6 K. G. Gren. R. 5,

† 3 u. 4 XII 1914

Kriegsfreiw., Wilh. Gorlich, 2 K. R. Jag. Btl. 22, † 4 XII 1914

Ers. R., S. Stellmach, 2 K. R. Inf. R. 227, Ers. R., G. Meidar,

K. R. Inf. R. 226, † 2 XII 1914

Musketier, N. Debernitz, 3 K. Inf. Reg. 18, † 5 XII 1914

Musketier, Otto Ehlers, 7 K. Inf. Reg. 21, † 3 XII 1914

Vizwachtmstr., Bruno Last, Stab Felda. R. 73, † 3 XII 1914

Musketier, Edmund Grell, 2 K. Inf. Reg. 18, † 26 XII 1914

Mil. Krankerw., Heinrich Dav, Feld. 11 XX A. K., † 3 XII 1914

Reservist, H. Surland, 11 K. Inf. Reg. 150, † 4 XII 1914

Reservist, J. Tomanek, 2 K. Inf. R. 21, † 31 XII 1914

Mil. Krankerw., Fried. Friese, Feld. 3 XX A. K., † 7 I 1915

Fusilier, Franz Plusowa, 3 K. Gard. Gr. R. 5, † 6 XII 1914

Lendsturm., Otto Ecke, 2 K. Ldst. Inf. Ers. Btl. Brieg. VI 24,

† 20 IV 1916

Gefreiter, St. Samplawski, 11 K. Gren. Reg. 5, † 16 XI 1914

Piąty rząd:

Offz. Steuv., Adolf Koch, 2 K. Inf. Reg. 152, † 24 XI 1914

Musk., P. Fischer, 7 K. Inf. Reg. 141, Wrm., Borowski, 1 K. Inf.

Reg. 141, † 23 u. 24 XI 1914

Unteroffizier, Paul Muller, 10 K. Inf. Reg. 152, † 23 XI 1914

Res., R. Hecki. Jann, 12 K. Inf. Reg. 21, Res. Kluskejer, 5 K.

Inf. Reg. 152, † 23 XI 1914

Musk., Fr. Weiss, 2 K. Inf. Reg. 147, Fuchsswarz, 12 K. Inf.

Reg. 147, † 18 u. 23 XI 1914

Wehr., A. Nutzim, 7 K. Inf. Reg. 59, Musk., Otto Heib, 6 K. Inf.

Reg. 151, † 22 u. 23 XI 1914

Pionier, J. Thanmeister, 3 Ers. K. Pion. 8. 6, † 26 XI 1914

Wrm., O. Wolther, 6 K. Inf. Reg. 129, Wrm., K. Brusse, 8 K.

Inf. Reg. 61, † 20 u. 21 XI 1914

Gefreiter, Johann Rieger, 8 K. 5 Gard. R. Z. F., † 28 XI 1914

Kriegsfreiw., Alfr. Goldmann, 11 K. R. Inf. R. 229, † 26 XI 1914

Husar, Gartarius, † 26 XI 1914

Reservist, Karl Berger, 8 K. Inf. Reg. 61, † 28 XI 1914

Wehrmann, Otto Ortmann, Stab. 3 Inf. Div., † 30 XI 1914

Gefreiter, Rich. Dietrich, 10 K. Gard. R. 5, † 26 XI 1914

Reservist, Iwan Schreck, 6 K. Gard. Fus. R., † 29 XI 1914

Sergeant, Albert Wiese, 5 B. 5 Gard. F - A. R., † 26 XI 1914

Musketier, Rich. Schneider I, 3 K. Inf. R. 231, † 28 XI 1914

Deutsche Krieger, Gard. Gr. Reg. 5, † 29 XI 1914

Res. W. Schwarz, 11 K. Gard. Gr. 5, † 28 u. 29 XI 1914

Kanonier, Albert Riedl, 7 Mun. K. A. K., † 30 XI 1914

Kan. W. Borbein, 3 B. 6 Gard. F. A. R., Kan., F. Wollek, M. K.

II. 6 Gard. F. A. R., † 28 XI 1914

Jag., E. Heinrich, 3 K. R. Jag. Rtl. 27, Ob. Jag. R. Stann, 2 K.

R. Jag. Btl. 22, † 27 u. 28 XI 1914

Kanonier, Ph. Plppmann, 3 Btt. Feldar. 11, † 29 XI 1914

Musk., W. Emdety, 9 K. Inf. Reg. 83, Wrm., Ruhwedel, 9 K. Inf.

Reg. 61, † 26 u. 28 XI 1914

Fusilier, Josef Krewels, 10 K. 6 Gard. R. Z. F., † 28 XI 1916 (?)

Fsr. R., Fr. Runge, 8 K. Inf. Reg. 146, Musk., H. Bumann, 2 K.

Inf. Reg. 146, † 26 u. 27 XI 1914

Reservist, Franz Guski, 5 K. Inf. Reg. 150, † 30 XI 1914

Unteroffizier, O. Schonicke, Res. Pion. K. 49, † 27 XI 1914

Pionier, O. Bannasonk, Res. Pion. K. 50, † 28 XI 1914

Msk., Stahlmann, 7 K. Inf. Reg. 141, Res. M. Gusowski, 1 K.

Inf. Reg. 141, † 26 u. 28 XI 1914

Reservist, Paul Nitschke, 5 K. Inf. Reg. 141, † 9 XII 1914

Utfz., O Zielke, 3 K. Lehr. Inf. R., Ufz., Sch. P. Bomm, 9 K. Lehr.

Inf. R. † 29 XI u. 8 XII 1914

Wehr., K. Maack, Pion., O. Blume, Res. Pion. K. 50,

† 29 u. 30 XI 1914

Musketier, Wilh. Ramfortm, 2 K. Inf. Reg. 152, † 29 XI 1914

Res., W. Abraham, 4 K. Inf. Reg. 146, Musk., A. Bader, 9 K.

Inf. Reg. 148, † 30 XI 1914

Res., Reinh. Bohm, 8 K. Inf. Reg. 32, Schleilmilch, 12 K. Inf.

Reg. 32, † 28 u. 29 XI 1914

Kriegsfreiw., M. Prinzhorn, 8 K. Inf. Reg. 59, † 9 XII 1914

Wehrmann, Paul Hubner, 10 K. Inf. Reg. 176, † 30 XI 1914

Musk., W. Freing, 9 K. Inf. Reg. 61, O. Schwuchow, 11 K. Inf.

Reg. 61, † 29 XI 1914

Mil. Krankenn., Joh. Braun, Feldl. 11 XX A. K., † 2 XII 1914

Freiwilliger, F. Nevendorf, 11 K. 5 Gard. R. Z. F., † 6 XII 1914

Krankenwart., Paul Fritzier, Fild. 10 XVII A. K., † 9 XII 1914

Res., K. Brandt, 9 K. Gard. Gr. R. 5, Gren., M. Bramer, 2 K.

Gard. Gr. R. 5, † 6 u. 10 XII 1914

Unteroffizier, Schilowachtrr, 11 K. Inf. Reg. 83, † 4 XII 1914

Musk., A. Kloss, 7 K. Inf. Reg. 176, J. Brechmacher, 11 K. Inf.

Reg. 167, † 6 u. 10 XII 1914

Musketier, M. Radesberger, 2 K. Inf. Reg. 96, † 11 XII 1914

Gefreiter, Richard Moller, 6 K. Gard. Fus. R., † 13 XII 1914
Deutscher Krieger 19†14
Reservist, Wilh. Tatjes, 9 K. Fus. R., † 12 XII 1914
Kriegsfreiw., Erich Baum, 5 K. Inf. Reg. 176, † 11 XI 1914

Kwaterna żołnierzy rosyjskich na rzymskokatolickim cmentarzu parafialnym w Łęczycy⁷

Integralną częścią cmentarza rzymskokatolickiego przy ul. Kaliskiej w Łęczycy jest dawny cmentarz prawosławny. Powstał po powstaniu listopadowym, kiedy to Rosjanie skonfiskowali część cmentarza rzymskokatolickiej parafii św. Andrzeja Apostoła na potrzeby garnizonu rosyjskiego ulokowanego w Łęczycy. Jest to obecnie fragment nekropolii leżący w jej południowo-wschodniej części (w pobliżu kwatery żołnierzy polskich poległych w Bitwie nad Bzurą w 1939 r.).

Kwaterna jest nieregularna. Albo „wciskano” ją między istniejące pochówki, albo są to jej pozostałości – katolicy odzyskali cmentarz po 1918 r. i od tego czasu jest on użytkowany przez miejscową parafię.

Zachowało się 28 nagrobków w czterech zgrupowaniach, pod którymi pochowano 50 rosyjskich żołnierzy. Nagrobki wykonane są z betonu i mają formę prostokątnych steli z wgłębionymi prostokątnymi tabliczkami epitafijnymi. Nieco z boku ustawiono na zbiorowej mogile pojedynczy nagrobek zwieńczony trójkątnie. Prawdopodobnie wykonała je łeczycka firma kamieniarska A.H. Landaua. Spoczęło pod nim 13 nieznanymi rosyjskich żołnierzy. Pozostałe pochówki zawierają następujące dane zapisane w transkrypcji niemieckiej:

Pierwsza kwaterna:

Russ Krieger, Paul Kinasew, 158 Inf. Reg. † 7 I 1915
Unter Ltn., Jak. Tychhjuk, 20 Sib. Sch. Reg., † 24 XII 1914
Russ Krieger, Karl Peck, 15 Sib. Sch. R. † 18 II 1915
Russ Krieger, Vikt. Smirnow, 101 Inf. Reg., † 23 XI 1914
Russ Krieger, Peter Cudilo, 103 Inf. Reg., † 21 XI 1914
Russ Krieger, Akimion Kiryzuk, 102 Inf. Reg., † 24 XI 1914
Russ Krieger, St. Abramczeek, 103 Inf. Reg., † 20 XI 1914
Russischer Krieger, 19†14
Russ Krieger, Jos. Aleksachim, 3 R. 16 Sib. R., † 28 II 1915
Russ Krieger, Ant. Stinnikow, 16 Sib. Sch. R., † 29 X 1915
Russ Krieger, Wass. Raczenko, 95 Inf. Reg., † 1 I 1915
Russ Krieger, Alek. Orkin, 16 Sib. Sch. Reg., † 9 I 1915
Russ Krieger, Schimanajew, 95 Inf. Reg., † 15 V 1915
Russ Krieger, Mitsch. Platon, 16 Sib. Sch., † 13 XII 1914
Russ Krieger, St. Plessowski, † 10 XII 1914
Russ Krieger, Jak. Klutricow, 16 Sib. Sch. Reg., † Februar 1915

Druga kwaterna:

Russ Krieger, Johann Ribin, † 28 X 1914
Russ Krieger, K. Soldatikow, † 28 X 1914
Russ Krieger, Paul Bukareew, † 27 X 1914

Trzecia kwaterna:

Russ Krieger, Dimitri Szczisko, 157 Inf. Reg., † 11 I 1915
Russ Krieger, Steph. Sernow, 61 Inf. Reg., Th. Krotinski,
† 12 u. 16 I 1915
12 Russische Krieger, 19†14
Leutnant, Sergiej Skupio, 14 Sch. Reg., † 17 I 1915

Czwarta kwaterna:

Russ Krieger, Martin Korbuk, 102 Inf. Reg., † 28 II 1915
Russ Krieger, Art. Sorin, 16 Sib. Sch. R., † 17 XII 1914
Russ Krieger, Anton Dunajski, Leib Garde Reg. Petrograd,
† 12 XI 1914

Kwaterna żołnierzy niemieckich na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Łęczycy⁸

Na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Górniczej w Łęczycy zachowała się kwaterna żołnierzy poległych w 1914 r. Stylistycznie jest ona złożona z płyt identycznych z tymi na cmentarzu rzymskokatolickim. Potwierdza to, że łeczyckie kwatery powstały według odgórnego projektu, a także iż wykonawcą była prawdopodobnie ta sama firma – A.H. Landaua.

Kwaterna znajduje się po prawej stronie alei głównej, kilkadziesiąt metrów od bramy cmentarnej. Groby z cementowymi płytami rozlokowano w dwóch rzędach. Spoczęli w nich żołnierze niemieccy

i rosyjski oficer wyznania prawosławnego (krzyżek prawosławny na epitafium). Niemal wszyscy polegli między 15 a 16 listopada 1914 r. Jeden żołnierz zmarł prawdopodobnie w sierpniu 1918 r. Grobów istnieje obecnie 18. W drugim rzędzie ustawiono między nimi krzyż z cementu na szerokiej, falistej podstawie. Na podstawie i ramieniu poprzecznym krzyża umieszczono nieczytelne obecnie napisy. Spoczęli tu:

Pierwszy rząd:

Kriegsfrein, Paul Conradi, 6 K. Inf. Reg. 176, † 15 XI 1914
Gefreiter, Fritz Kraft, 6 K. Inf. Reg. 176, † 15 XII 1914
Musketier, Antonn Woss, 5 K. Inf. Reg. 176, † 16 XI 1914
Russischer Offizier, † 1914
Musketier, Jos. Schmidtke, 1 K. Inf. Reg. 123, † 16 XI 1914
Gefreiter, Franz Floghau, 1 B. Feld A-R 36, † 16 XI 1914
Landstm, Paul Lange, 3 K. L. Bt. Neufahrwasser (?),
† 28 VIII 1918
Resevist, L. V. Dzieczeski, 3 K. Inf. Reg. 122, † 16 XI 1914

Drugi rząd:

Musketier, Franz Witt, 6 K. Inf. Reg. 176, † 16 XI 1914
Reservist, Leon Pokorny, 6 K. Inf. Reg. 176, † 16 XI 1914
Musketier, Leo Potrykus, 5 K. Inf. Reg. 176, † 16 XI 1914
Fahrer, Gustaw Kurka, Arm. Fernspr. A. 9, † 18 XI 1914
Gefreiter, Leo Gradowsky, 5 K. Gren. Reg. 5, † 15 XI 1914
Kriegsfrein, Max Volke, 6 K. Inf. Reg. 176, † 15 XI 1914
Vizefeldfebel, Josef Ortelt, 6 K. Inf. Reg. 176, † 15 XI 1914
Kan., Fr. Frost, Stab II Abt. Feld. Art. Reg. 81, † 16 XI 1914
Kanonier, Johann Pich, 6 B. Feld A-R 81, † 16 XI 1914
Hornist, Hermann Nolte, 8 K. Inf. Reg. 128, † 16 XI 1914

W północno–zachodnim narożniku cmentarza istniał do wiosny 1996 r. prywatny pomnik, który przestał istnieć w wyniku upadku wycinanego nielegalnie drzewa. Z inskrypcji wynikało, że spoczywał tu: „Kubler, Ostereigh, Offiziers Tellve, † 11 VIII 1918”.

Kwatera żołnierzy rosyjskich na rzymskokatolickim cmentarzu parafialnym w Tumie⁹

W podłęczyckim Tumie na miejscowym cmentarzu rzymskokatolickim, w jego północno–wschodnim narożniku zachowało się około 10, częściowo potłuczonych i zarośniętych krzakami, płyt. Są identyczne, jak te w kwaterze żołnierzy rosyjskich w dawnej prawosławnej kwaterze rzymskokatolickiego cmentarza w Łęczycy. Niemieckie napisy na inskrypcjach informują, że spoczęli tu żołnierze rosyjscy. Zachowane napisy nie zawierają w zasadzie nazwisk. Jedna z płyt posiada tekst: „Russischer Krieger, † Nov 1914”. Inna następujące dane: „Fünf Russische Krieger, 2 Inf. Reg., † 16 XI 1914”. Jedyne

nagrobek z danymi osobowymi ocalał na końcu szeregu. Spoczął tu: „Russ – Krieger (...) Stonin, 2 Inf. Reg., † 16 XI 1914”.

Kwatera żołnierzy niemieckich na rzymskokatolickim cmentarzu parafialnym w Siedlcu¹⁰

W położonym w Gminie Łęczycza, około 7 km na północny–zachód od miasta Łęczycy Siedlcu, zachował się na miejscowym rzymskokatolickim cmentarzu rząd drewnianych krzyży z wyrytymi na ich poprzecznych ramionach inskrypcjami. Niegdyś krzyży było najprawdopodobniej więcej, ale do dziś zachowało się jedynie sześć w południowo-wschodniej części nekropolii.

Spoczęli tu (cytuję pozostałości próchniejących napisów):

Gefr., Schwiemann, 3 K. Gren. Reg. 5, † 15 XI 1914
K. RF. Rez. (...), J. Frankowski, 4 K. Gren. Res. † 15 XI 1914
Gren., (...) Kruck, 4 K. Gren. (...), † 15 XII 1914
Uttf., Helmut (...), 4 K Gren. Pec ? (...) 51 † (...)
Gren., Heinrich Mitzer, 8 K Gren. Reg. 51, † 15 XI 1914
(...)ter, Fried (...), Feld. Ar. 36, † 22 XI 1914

Najprawdopodobniej napisy będą wkrótce zupełnie nieczytelne.

Inne groby żołnierskie z 1914 r. w Ziemi Łęczyckiej¹¹

Na cmentarzu rzymskokatolickim w Grodzisku koło Świnic Warckich w nieoznaczonej mogile zbiorowej spoczywa trzech rosyjskich żołnierzy poległych w 1914 r. (według Adama Marciniaka – naczelnika OSP w Strachowie). Natomiast na cmentarzu rzymskokatolickim w Piątku do lat 70. XX w. istniało około 30 - 40 drewnianych, „prawosławnych” krzyży na grobach żołnierzy rosyjskich z I wojny światowej (według wójta Krzysztofa Lisieckiego). W Smardzewie koło Grabowa w mogile w lesie znajdują się szczątki polskiego żołnierza z 1914 r. i żołnierza rosyjskiego. Brak o nich jakichkolwiek danych. W 1999 r. wykonano grób lastrykowy z napisem „Grób nieznanego żołnierza”. Także na cmentarzu rzymskokatolickim w Leśmierzu znajduje się na płycie pamiątkowej kapłanów leśmierskich informacja o nieznanym żołnierzu z 1914 r. pochowanym na miejscowym cmentarzu.

Zacierają się napisy na cementowych tabliczkach cmentarzy Łęczycy, Tumy, Ozorkowa, Gieczna i wielu innych miejscowości położonych wokół Łodzi. Odchodzą nazwiska uczestników walk zwanych Bitwą Łódzką. Niknie wiedza, nie niknie jednak pamięć. Z inicjatywy prof. dr hab. Tadeusza Gałamona władze Gminy Łęczycza w 2000 r. ufun-

dowały tablicę pamiątkową dla poległych na polach podłęczyckich Wilczkowic. Na betonowym postumencie przy drodze z Łęczycy do Świnic Warckich umieszczono napis: „Miejsce wiecznego spoczynku żołnierzy Armii Rosyjskiej poległych w listopadzie 1914 roku. Uszanujmy to miejsce pamiętając o tysiącach Polaków, którzy wcieleni do armii zaborców ginęli dla obcej sprawy na frontach I wojny

światowej 1914 – 1918”. W Wichrowie pod Łęczycą stanął krzyż w miejscu, w którym miało w 1914 r. polec kilkuset rosyjskich żołnierzy w przegranej bitwie z wojskami Państw Centralnych. Wśród nich było wielu Polaków. Na tabliczce napisano: „Mogila zbiorowa żołnierzy rosyjskich poległych w I wojnie światowej, w latach 1914 – 1918, potomnym przy przestrodze”¹².

Przypisy

- ¹ M. Pisarkiewicz, *Łęczycza w okresie I wojny światowej lw: Łęczycza. Dzieje miasta w średniowieczu i XX wieku. Suplement do monografii miasta*, pod red. Jana Szymczaka, Łęczycza – Łódź 2003, s. 121; A Tomczak, *Operacja Łódzka w 1914 r. ze szczególnym uwzględnieniem walk w Łęczycy*, „Notatki Płockie”, nr 2 (203), 2005, s. 27 – 34. (Według prof. Andrzeja Tomczaka legionieści wkróczyli do Łęczycy 26 października, a podawana we wspomnieniach Sabiny Salskiej – Olszewskiej – „Ziemia Łęczycza Żołnierzom Niepodległości”, Łęczycza 1937 - data 12 października, wynika z zastosowanego przez nią kalendarza julańskiego).
- ² M. Pisarkiewicz, *Łęczycza w okresie I wojny światowej*, op. cit., s. 121; M. Pisarkiewicz, *Cmentarz rzymskokatolickiej parafii św. Andrzeja w Łęczycy /do 1918 roku/. Studium epigraficzne*, passim. (Praca magisterska pod kierunkiem doc. dr. Ryszarda Rosina – maszynopis w Instytucie Historii UŁ).
- ³ M. Pisarkiewicz, *Łęczycza w okresie I wojny światowej*, op. cit., s. 123; A. Tomczak, *Operacja Łódzka w 1914 r.*, op. cit., s. 31 – 32.
- ⁴ M. Pisarkiewicz, *Łęczycza w okresie I wojny światowej*, op. cit., s. 121.
- ⁵ M. Pisarkiewicz, *Łęczycza w okresie I wojny światowej*, op. cit., s. 128.
- ⁶ M. Pisarkiewicz, *Cmentarz rzymskokatolickiej parafii św. Andrzeja w Łęczycy /do 1918 roku/. Studium epigraficzne*, s. 109 – 112, 128 – 138. (Praca magisterska pod kierunkiem doc. dr. Ryszarda Rosina – maszynopis w Instytucie Historii UŁ); *Cmentarz parafii św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy. Historia grobami pisana*, pod red.

- Otylii Kokocińskiej i Mirosława Pisarkiewicza, *Łęczycza* 2004, s. 62 – 64; M. Pisarkiewicz, *Zabytki łęczycyckich cmentarzy lw: Łęczycza. Dzieje miasta w średniowieczu i XX wieku. Suplement do monografii miasta*, pod red. Jana Szymczaka, Łęczycza – Łódź 2003, s. 221.
- ⁷ M. Pisarkiewicz, *Cmentarz rzymskokatolickiej parafii św. Andrzeja w Łęczycy /do 1918 roku/*, op. cit., s. 112 – 113, 154 – 156; *Cmentarz parafii św. Andrzeja Apostoła w Łęczycy. Historia grobami pisana*, op. cit., s. 65; M. Pisarkiewicz, *Cerkiew i cmentarz prawosławny w Łęczycy*, „Notatki Płockie”, nr 3 (164), 1995, s. 11 – 16.
- ⁸ M. Pisarkiewicz, *Zabytki łęczycyckich cmentarzy lw: Łęczycza. Dzieje miasta w średniowieczu i XX wieku*, op. cit., s. 222 – 223; M. Pisarkiewicz, *Cmentarz w Łęczycy – zapomniana nekropolia ewangelików*. Cz. 2. „Przegląd Ewangelicki. Słowo i Myśl”, nr 12 (54), 1993, s. 8; M. Pisarkiewicz, *Hieny cmentarne*, „Ziemia Łęczycza”, nr 9 (654), 1992, s. 2; Materiały z archiwum prywatnego autora.
- ⁹ M. Pisarkiewicz, *Cmentarz w Tumie*, „Posłaniec Bernardyński”, nr 2 (48), 2003, s. 6.
- ¹⁰ M. Pisarkiewicz, *Siedlecka nekropolia*, „Ziemia Łęczycza”, nr 12 (635), 1991, s. 4 – 5.
- ¹¹ Dane zebrał w 2006 r. Bolesław Solarski. Materiały w posiadaniu autora.
- ¹² A. Prasnowska, *Gmina Świnice Warckie lw: Przewodnik po Łęczycy i regionie łęczycyckim*, Łęczycza 2005, s. 117. Fragmenty prezentowanego materiału były drukowane w książce „Wielka Wojna o Ziemię Obiecana. Operacja Łódzka 1914”, Łódź 2006.

Summary

The Łódź battle was one of the biggest operations of servicemen of the First World War on the eastern front. In November 1914 from the order Paul von Hindenburg 9th German army assaulted on 1st and 2nd Russian army. Erich Ludendorff worked the plan of the operation out. In the battle it was a participation overcome about 800 000 soldiers of both sides. Fierce fights on the land Łęczycza lasted from 14 to 23 November 1914. They were a part of the Łódź battle. Accurate losses of fighting armies aren't known. In 1915 German occupation administration organised war graveyards in the land Łęczycza for soldiers killed in action of the German and Russian army.

The biggest military graveyard is situated in the area of the Roman Catholic graveyard in Łęczycza. There are 233 graves of German soldiers and 50 graves of Russian soldiers. In Łęczycza 18 German soldiers are sitting down on the evangelical graveyard. Individual graves of soldiers are situated in Siedlec and Tum.